

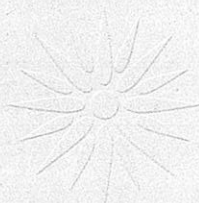
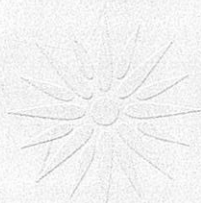
ΦΙΛΙΠΠΟΣ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ & ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΤΣΩΝ 'Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ-ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΤΕΥΧΟΣ 50ο
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2006
ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ

Η ιστορική πορεία από την Πρώτη έως την Τρίτη Γιουγκοσλαβία

Του Αθανάσιου Αθανασιάδη*

Εισαγωγικά

Το θνησιγενές κρατικό μόρφωμα του φιλόδοξου Στρατάρχη δεν κατάφερε να ξεπεράσει τις βαθιές διαφορές που εμφιλοχωρούσαν εκ προοιμίου στα εθνοτικά συστατικά του. Παρ' όλες τις προσπάθειες που έγιναν για να αποσοβηθεί η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, αυτή ακολούθησε την μετεξελικτική της πορεία. Η νέα Γιουγκοσλαβία, ήταν τόσο όμοια, αλλά συγχρόνως τόσο διαφορετική από το παρελθόν της, που οι επίγονοί της αποποιούνταν κάθε σχέση μαζί της, απαξιώνοντας το ιστορικό τους παρελθόν.

Η ιστορική πορεία από την Πρώτη (1918) έως την Τρίτη (1990) Γιουγκοσλαβία.

Με τις ραγδαίες εθνοπολιτικές εξελίξεις της δεκαετίας του '90 στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο, και ειδικότερα στην λεγόμενη πρώην Γιουγκοσλαβία, προέκυψαν νέα κράτη, ακόμα και νέες εθνότητες, αλλάζοντας το εθνικό και γεωπολιτικό τοπίο της περιοχής. Η ενιαία και κραταιά άλλοτε Γιουγκοσλαβία έπαυσε να υφίσταται. Τη θέση της έλαβαν

νεοπαγή κρατίδια, όχι άσχετα μεταξύ τους, καθώς στο παρελθόν είχαν συνυπάρξει σε μία ανεξάρτητη ή ημιανεξάρτητη κρατική υπόσταση.

Η πρώτη συνάντηση των εθνοτήτων αυτών για το κοινό αυτό όραμα πραγματοποιήθηκε λίγο μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο σε μια προσπάθεια δημιουργικής συναίνεσης και παραμερισμού των υπαρκτών προβλημάτων συμβίωσης και αντιπαλότητας των τριών μεγαλύτερων εθνοτήτων: της Σερβίας, της Κροατίας και της Σλοβενίας. Η κάθε πλευρά για ιδικούς της λόγους επεδίωκε την πολιτική αυτή σύμπραξη όσο κι αν η φυλετική, πολιτισμική και θρησκευτική διαφορετικότητα τις αποστασιοποιούσε από τον κοινό αυτό στόχο.

Για το σκοπό αυτό συγκλήθηκε στο Ζάγκρεμπ, το 1918, το «Εθνικό Συνέδριο - Narodno Vjese», στο οποίο συμμετείχαν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, δηλαδή: Σέρβοι, Κροάτες, Σλοβένοι, καθώς και εκπρόσωποι από τη Βοσνία, Ερζεγοβίνη, Δαλματία και το Μαυροβούνιο. Η συνάντηση αυτή έδωσε νέα ώθηση στη φορά των κυοφορούμενων πολιτικών εξελίξεων¹. Προέκυψε, de facto, με τη σύμπραξη

1. Βλ. S. Koprivica - Ostric, Konstituiranje drzave Hrvata Slovenaca i Srba 29 listopada 1918 god, στο Casopis za Suvremenu povijest (CSP), Zagreb 1(1993), σ. 71. Για μια διαφορετική προσέγγιση του θέματος πρβλ. D. Mandic, Hrvati i Srbi dva stara razlicita naroda, Zagreb 1990, σ. 252 γενικά.

των ξένων δυνάμεων, το «Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων»² υπό την ηγεσία του βασιλιά Αλέξανδρου Karadordevic. Και μόνο από την ονομασία το νέο αυτό κρατίδιο προδιέγραφε τον ομοσπονδιακό του χαρακτήρα. Η ετερογενής και σαφώς ετεροβαρής αυτή πολυεθνική ομάδα, με αναμφίβολα πολλά κοινά χαρακτηριστικά, κατόρθωσε μετά από πολλούς αιώνες διαφορετικής ιστορικής πορείας να συνθέσει μια διακρατική πολιτική ενότητα, που επρόκειτο να αποτελέσει στο μέλλον σημαντικό γεωπολιτικό πόλο στην ευρύτερη περιοχή.

Όμως, δεν ήταν μόνο οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες των εθνοτήτων αυτών κάτω από τις οποίες διαμόρφωσαν το πνευματικό και ιστορικό τους status διαφορετικές. Οι θρησκευτικές αρχές των Κροατών στη ρωμαιοκαθολική Δύση, σε συνδυασμό με τη συναναστροφή τους με ομόθρησκους Ούγγρους και Αυστριακούς, από τη μια πλευρά, και οι αρχές των Σέρβων και Μαυροβουνίων στην ορθόδοξη Ανατολή από την άλλη, διαίρεσαν και αποξένωναν τους πληθυσμούς, δημιουργώντας ένα άτυπο ηθικό και ψυχολογικό φράγμα³. Σαφώς και δεν υπήρχαν, τουλάχιστον φανερά, οξυμένα

μίση αυτήν την περίοδο για θρησκευτικούς λόγους, αλλά δεν υπήρχαν και ενοποιά στοιχεία τέτοια που να τους οδηγούν με βεβαιότητα σε έναν κοινό πολιτικό βίο. Η γεωγραφική θέση αλλά και το ευρύτερο ήδη διαμορφωμένο πολιτικό και πολιτιστικό κλίμα προδιέγραφαν τις διαιρέσεις αυτές σε ανατολικούς και δυτικούς και δυναμίτιζαν αντίστοιχα τις εθνικές διεκδικήσεις. Η γλώσσα και η γραφή, ως δείγματα της κοινωνικής συνοχής των λαών, λειτούργησαν εν προκειμένω, εξ αρχής, ως στοιχεία αντιθετικά οροθετημένα: το λατινικό αλφάβητο – «gajica» – για τους βόρειους λαούς, το κυριλλικό – «cirilica» – για τους νότιους⁴.

Από τη μια πλευρά ο ρωμαιοκαθολικός επίσκοπος του Dakovo Strosmajer, με τον γιουγκοσλαβικό προσανατολισμό του, αγωνιζόταν για την Ένωση, ενώ από την άλλη, ο Ante Starsevic, με τις εθνο-κροατογενείς του ιδέες και την «Μεγάλη Κροατία»⁵ σε συνεργασία με τον Ιωσήφ Φράνκο και τους κληρικαλιστές της υποτιθέμενης «Ένωσης Καθολικών Επαρχιών», υπονόμειναν το ενδεχόμενο της γιουγκοσλαβικής ένωσης και αγωνίζονταν για την ματαίωση της σερβοκροατικής συνεργασίας⁶.

2. Βλ. D. Batakovic, *Nova Istorija Srpskog Naroda*, εκδ. Nas Dom, Beograd 2000, σ. 271-278 όπου και οι σχετικές διεργασίες εκ μέρους των Γιουγκοσλάβων και ξένων αντιπροσώπων. Να σημειώσουμε πως στην πολιτική των Κροατών θα συναντήσουμε για πρώτη φορά την ιδέα του Γιουγκοσλαβισμού στο Δομινικανό Vink Pribijevic το 1525, βλ. *Historija Naroda Jugoslavije*, εκδ. Skoska Knjiga, Zagreb 1960, σ. 1007.

3. Βλ. τη μελέτη του V. Krestic, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja u drugoj polovini XIX veka*, εκδ. Nova knjiga, Beograd 1988.

4. Σχετικά με την πολιτιστική διαφορά, ως αιτία της σύγχρονης σύγκρουσης (1990-1995), σημειώνουμε πως η σερβο-κροατική διένεξη έχει βαθύτερες ρίζες που φθάνουν μέχρι τον Θ', εποχή κατά την οποία οι Κροάτες, ευρισκόμενοι υπό φραγκική επίδραση, επί πάπα Ιωάννου του Η' (872-882), εγκατέλειψαν την Ανατολική Εκκλησία και το βυζαντινό κράτος και βρέθηκαν υπό την επιρροή της Ρώμης· ενώ οι Σέρβοι παρέμειναν πιστοί στο εκκλησιαστικό κέντρο της Κωνσταντινούπολης. Από την εποχή αυτή ήδη δύο διαφορετικοί πολιτισμοί, δύο εκκλησιαστικές και θεολογικές παραδόσεις, άρχισαν να αναπτύσσονται με διαφορετικούς προσανατολισμούς. Βλ. Γ. Τσέτης, *Η Εκκλησία παράγων συμφιλίωσης*, στο Καθ' Οδόν, τ. 2(1992), σ. 9.

5. Βλ. Α. Αθανασιάδη, *Ο ρόλος των σερβικών και κροατικών εθνικών μεγαλοϊδεατισμών στη διένεξη της Γιουγκοσλαβίας*, κατά τα έτη 1990-1995, στο *Ενδοχώρα*, τ. 89-90(2004), σσ. 31-38.

6. Βλ. V. Cubrilovic, *Istorija politicke misli u Srbiji XIX veka*, εκδ. Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών - I.M.X.A. Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 132-133.

Εν τούτοις, ένα ισχυρό ρεύμα από διανοούμενους και πολιτικούς, ανταποκρινόμενο στις παραινέσεις της διεθνούς πολιτικής κοινότητας, δημιουργούσε τις προϋποθέσεις ανάπτυξης ενός πολιτικού σχηματισμού, κροατοσερβικής προέλευσης, που είχε σαν στόχο την ένωση των «Σλάβων του Νότου – Slovenski Jug». Πρόκειται για τους πρωτεργάτες του «γιουγκοσλαβισμού», Franjo Supilo, Ante Trubic, Svetozar Pribicevic, που από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα καλλιέργησαν την ιδέα της ομοσπονδιακής συνύπαρξης των ομοφύλων σλάβων⁷. Τα γεγονότα στην πρώτη φάση της πολιτικής ζωής του νέου κράτους τους δικαίωσαν. Λαοί που ως τότε ζούσαν διαχωρισμένοι, έχοντας μια ιδιική τους κρατική αυτονομία ή ανεξαρτησία ή ακόμα ήταν ενταγμένοι στο πλαίσιο μεγαλύτερων κρατικών σχηματισμών, μετά από πολυποίκιλες κοινωνικές μεταπτώσεις και εθνικούς κλυδωνισμούς, ενώθηκαν τεχνητά, διαγράφοντας όπως έδειξε η ιστορία μια πορεία μισού αιώνα περίπου.

Στις δημοκρατικές εκλογές του 1920 Σέρβοι, Κροάτες, Μαυροβούνιοι, Σλοβένοι και ένα κράμα μιας καινούργιας εθνότητας, των Βοσνιομουσουλμάνων,

μοιράστηκαν τις έδρες του Κοινοβουλίου. Η ειρηνική ωστόσο συνύπαρξη των νοτιοσλάβων δεν έμελλε να διαρκέσει για πολύ. Δολοφονίες μέσα στο Κοινοβούλιο – Skupstina κροατών βουλευτών από συναδέλφους τους, δολοπλοκίες, διχασμοί, βαρβαρότητες⁸, ανάγκασαν τον βασιλιά Αλέξανδρο να διαλύσει το Κοινοβούλιο και να επιβάλει τη δική του «βασιλική δικτατορία».

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου οι διαφορές αυτές επρόκειτο να ταλανίζουν τους συνοίκους λαούς και να τους δηλητηριάζουν για πολλές δεκαετίες, παρ' όλες τις κατά καιρούς αξιολογές προσπάθειες μετριοπαθούς επίλυσης των διαφορών πολλών εκ των ηγετών τους⁹. Προσπάθεια άμβλυνσης των κινδύνων που ελλόχευαν στη συμβίωση αυτή υπήρξε και η κατάργηση του Συντάγματος, το 1929, από τον βασιλιά Αλέξανδρο. Η αλλαγή αυτή συνοδεύτηκε και με τη μετονομασία του κράτους σε «Γιουγκοσλαβία»¹⁰. Το νέο Σύνταγμα του 1931, που οι ανάγκες των πολιτών για ελευθερία και δημοκρατία απαιτούσαν, δεν κρίθηκε ικανό για να ξεπεράσει την κρίση που είχε ξεσπάσει στις σερβοκροατικές σχέσεις που εξακολουθούσαν να υποσκάπτουν τις σχέσεις των δύο λαών. Μόλις μετά τη

7. Ζ. Καστελλάν, Η ιστορία των Βαλκανίων, εκδ. Γκόβοστη, Αθήνα 1991, σ. 528.

8. Δεν είναι τυχαίο πως η πλειοψηφία των Κροατών αντιπροσώπων, αν και αποδέχθηκαν το πρώτο Σύνταγμα, συντάχθηκαν με τα κόμματα της αντιπολίτευσης για να κάμψουν με τον τρόπο αυτό την ίδια την Κυβέρνηση. Αποκορύφωμα αυτών των αντιπαραθέσεων ήταν η δολοφονία μέσα στο Κοινοβούλιο δύο Κροατών βουλευτών από συνάδελφό τους Μαυροβούνιο. Βλ. Δ. Τζώρτζεβιτς, Ιστορία της Σερβίας 1800-1918, εκδ. Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών-Ι.Μ.Χ.Α. Θεσσαλονίκη 1970, σ. 414. Βλ και στην Καθημερινή το άρθρο «Εσωτερικές διαδικασίες αποσύνθεσης», 24-9-1995, σ. 21-23.

9. Γεγονός πάντως είναι πως η κάθε πλευρά ξεχωριστά, για τους δικούς της λόγους, επεδίωκε την επέκταση της ισχύος της σε βάρος της άλλης. Επρόκειτο δηλαδή για ένα παιχνίδι μοιράσματος και επέκτασης της εξουσίας. Οι αντικρουόμενοι οπαδοί αναγκάζονταν να αποδεχτούν τελικά κοινές λύσεις, κάτω από την πίεση διεθνών συνθηκών. Η Διακήρυξη της Συνδιάσκεψης, βάσει της αρχής της διάθεσης των λαών, έγινε στην Κέρκυρα τον Ιούλιο του 1917 και η ανακήρυξη της «Ένωσης» αρκετούς μήνες αργότερα, το Δεκέμβριο του 1918. Για το πολιτικό σκέλος της Γιουγκοσλαβικής ασυμφωνίας και τα προβλήματα που υπήρχαν βλ. Dusan Bilic-Bosko Todorovic, Razbijanje Jugoslavije 1990-1992, εκδ. ΔΙΚ, Beograd 1995, σ. 134-146.

10. Η λέξη Γιουγκοσλαβία – Jugoslavija, σημαίνει juzna – νότια, slava – γιορτή. Ουσιαστικά πρόκειται για την Πρώτη Γιουγκοσλαβία.

δολοφονία του βασιλιά Αλέξανδρου στη Μασσαλία τον Οκτώβριο του 1934 και την ανάληψη του θρόνου από τον Πέτρο τον Β', δόθηκε δικαίωμα ευρείας αυτονομίας στην Κροατία με τη δημιουργία της «Μπάνοβινα - Βανονίνα»¹¹. Μερικές μέρες αργότερα ξέσπασαν οι εχθροπραξίες του Β' Παγκοσμίου πολέμου που με τη σειρά τους δημιούργησαν νέες ανακατατάξεις. Στην Κροατία ανέλαβε ένα φιλοναζιστικό καθεστώς, οι Ουστάσι - Ustasa¹², του ακροδεξιού φιλοναζιστή Ante Pavelic που συμπεριέλαβε και ένα μεγάλο μέρος της Βοσνίας. Η Σλοβενία προσαρτούνταν στη Γερμανία, και ουσιαστικά αποκοπτόταν από τον υπόλοιπο γιουγκοσλαβικό κορμό, και η «Μακεδονία», στο μεγαλύτερο μέρος της, παραχωρούνταν στη Βουλγαρία¹³.

Στα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου πολέμου εμφανίσθηκε, ως ισχυρός πολιτικός άνδρας, ο σημαντικότερος και συγχρόνως τραγικότερος, ηγέτης της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας, ένας πρώην καθολικός και Κροάτης που έγινε κομμουνιστής και Γιουγκοσλάβος, ο Ιωσήφ Μπρόζ Τίτο (Josip Broz Tito 1892-1980). Γεννημένος σε φτωχή οικογένεια στο χωριό Kumrovec της Κροατίας προτού τελειώσει το δημοτικό, έφυγε για να γίνει σιδεράς και αργότερα μηχανουργός. Ανήσυχος και δραστήριος καθώς ήταν, κατέληξε υπαξιωματικός του αυστρουογγρικού στρατού, αλλά λιποτάκτησε σχετικά γρήγορα και εντάχθηκε στα επαναστατικά κινήματα της ανάστατης Ρωσίας του 1917. Ένα χρόνο αργότερα ίδρυσε το Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας και πέρασε στην παρανομία.

Στη Σερβία ο ένοπλος αντιστασιακός

αγώνας πραγματοποιούνταν από δύο μέτωπα: από τον δραστήριο αξιωματικό Draza Mihajlovic και τους πολεμιστές του, τους _Cetnik, και από τον ρωμαλέο αντάρτη των βουνών της κεντρικής Γιουγκοσλαβίας, τον Τίτο, που διέθετε ένοπλα σώματα ανταρτών, αξιόμαχους πολεμιστές, πιστούς στον κομματικό μηχανισμό που ηγούνταν, τους Παρτιζάνους - Partizani.

Ο Τίτο, προικισμένος ηγέτης, με όργανό του την AVNOJ (Αντιφασιστικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο της Γιουγκοσλαβίας) φάνηκε από νωρίς πως θα διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις. Μετά το τέλος του πολέμου υποστηριζόμενος από τους Ρώσους και τους Άγγλους δημιούργησε την Ομόσπονδη Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας (Federativna Republika Jugoslavije, 11-11-1945), τη λεγόμενη Δεύτερη Γιουγκοσλαβία (1945-1990), που περιελάμβανε έξι ομόσπονδα κράτη: Σερβία, Κροατία, Σλοβενία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη, «Μακεδονία» και δύο αυτόνομες περιοχές: Κοσσυφοπέδιο και Βοϊβοντίνια¹⁴ υπαγόμενες στη Σερβία.

Έδωσε οντότητα στις έξι Δημοκρατίες και δημιούργησε ένα ισχυρό κράτος, υπό το καθεστώς ενός πολιτικο-ιδεολογικού (συνομοσπονδιακής μορφής) συνασπισμού, στο πρότυπο της Σοβιετικής Ένωσης. Ο αριθμός των εθνοτήτων προσδιόριζε και τον αριθμό των μελών-δημοκρατιών, με προσωρινή εξαίρεση τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη που στο εξής θα αποτελούσε τη μήτρα του μουσουλμανικού έθνους¹⁵.

Στα χρόνια που ακολούθησαν ο κραταιός γιουγκοσλάβος ηγέτης εντάχθηκε

11. R. Ristelhueber, Ιστορία των βαλκανικών λαών, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1995, σσ. 370-376.

12. Για τη σύσταση δομή και λειτουργία του κινήματος των Ουστάσι πρβλ. αναλυτικότερα στη Διδακτορική Διατριβή, Αθαν. Αθανασιάδη, Η θρησκευτική διάσταση των εθνικών αντιπαράθεσεων στο χώρο των Βαλκανίων. Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 42-49.

13. R. Ristelhueber, Ιστορία των βαλκανικών λαών, ό.π., σσ. 412-415.

14. Βλ. P. Kacavenda, Balkan posle drugog svetskog rata, Beograd (1996) γενικά.

15. D. Batakovic, Nova Istorija, ό.π., σσ. 357.

στο σύνολο των χωρών που αποτελούσαν το λεγόμενο «ανατολικό μπλόκ», μαζί με τη Ρουμανία, Βουλγαρία, Αλβανία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία και Πολωνία. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί, πως ο Τίτο προέβαλε στην Κομινφόρμ τάσεις εθνοκεντρικές σε αντίθεση με τη διεθνοποιημένη μαρξιστική θεωρία που προβαλλόταν από το politik biro της Ε.Σ.Σ.Δ. Σύντομα άρχισε να αποστασιοποιείται από τις τακτικές της σταλινικής Ρωσίας και της πολιτικής που αυτή προωθούσε σε διεθνές επίπεδο με αποτέλεσμα να προκαλέσει τη δυσφορία, ακόμα και τη μήνιν, των υπολοίπων ηγετών που λειτουργούσαν ως δορυφόροι της. Η κρίση είχε ξεσπάσει, το ρήγμα στο βαλκανικό μπλόκ είχε επέλθει και ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης πραγματοποιούσε μία εντυπωσιακή στροφή προς στη Δύση που επρόκειτο να στιγματίσει βαθιά τη χώρα για τα επόμενα πενήντα χρόνια. Η έκπτωση από την περίοπτη θέση του σοβιετικού συνασπισμού, η δυσμένεια και η περιθωριοποίηση εκ μέρους των υπολοίπων πρώην συμμάχων, όχι μόνο δεν έκαμψε το γηραιό ηγέτη, αλλά, τον ανέδειξε στο διεθνές πολιτικό σκηνικό. Από τις αρχές του 1948 όξυνε περισσότερο τη διαπάλη στη σταλινική Ρωσία και προσπάθησε να εκμεταλλευτεί το κλίμα του ψυχρού πολέμου ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις, αποσπώντας τακτικά πλεονεκτήματα στην άσκηση πολιτικής στο έντονα διπολικό σχήμα της εποχής, προσκομίζοντας οικονομικά ανταλλάγματα στη χώρα του. Αναμφίβολα η κίνησή του αυτή ήταν και ρηξικέλευστη και επικίνδυνη, ιδι-

αίτερα κατά τη χρονική συγκυρία που έλαβε χώρα. Εξήγγειλε το 1949¹⁶ ένα φιλόδοξο οικονομικό – κολεκτιβιακό πρόγραμμα βασισμένο στο σύστημα αυτοδιαχείρισης και στη φιλεργατικότητα των Γιουγκοσλάβων πολιτών, συμβάλλοντας στη ραγδαία ανοικοδόμηση της χώρας, πριμοδοτώντας την επιτυχή έκβαση του πολιτικού του τολμήματος. Οι Αμερικανοί, θέλοντας να επωφεληθούν από τις διεθνείς συγκυρίες και τη στροφή του στρατάρχη, του έδωσαν απλόχερα την οικονομική τους βοήθεια, με τη πίστωση δανείων εκατοντάδων εκατομμυρίων δολλαρίων, κάνοντάς τον το προπύργιο που θα αλώσει το σοβιετικό μπλόκ και θα ενσπείρει διχόνοιες στο παγκόσμιο προλεταριάτο. Η ανθεκτικότητά του στους πολιτικούς κλυδωνισμούς που εν συνεχεία υπέστη τον έφεραν στο απόγειο της πολιτικής του δύναμης και τον κατέστησαν ως το πρότυπο του αντιφρονούντα ηγέτη του μαρξιστικού συνασπισμού που συνεργαζόταν στενά με τη Δύση¹⁷.

Στον ευαίσθητο χώρο των διεθνών πολιτικών συμμαχιών υπήρξε η τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία ενεργό μέλος του Κινήματος των Αδεσμεύτων συμμετέχοντας στην Ιδρυτική Διακήρυξη του 1961. Ο ηγετικός και συνεκτικός ρόλος που εξασφάλισε εξ αρχής για τη χώρα του στα συλλογικά όργανα του Κινήματος ο Τίτο του προσέδωσε διπλό πλεονέκτημα: ξεχωριστή αυτονομία στις διεθνείς διπλωματικές του κινήσεις, και συγχρόνως προσωπικό κύρος, ανυψώνοντας το γόητρο της χώρας διεθνώς. Δεν υπάρχει αμφιβολία από τους σύγχρονους μελετητές

16. Η περίοδος 1949 – 1955 υπήρξε ιδιαίτερα κρίσιμη για τη θέση της Γιουγκοσλαβίας και του Τίτο στο διεθνές πεδίο. Βλ. τη μελέτη του D. Bekic, *Jugoslavija u hladnom ratu – Odnosi s velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1988, γενικά.

17. Να σημειώσουμε στο σημείο αυτό πως οι μέθοδοι που χρησιμοποιούσε ο στρατάρχης Τίτο στην επιβολή της εξουσίας και στην καταστολή των αντιδράσεων των αντιφρονούντων δεν διέφεραν από τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν και οι άλλοι ηγέτες των υπολοίπων «ανατολικών κρατών». Η δίωξη των πολιτικών του αντιπάλων, ο έλεγχος του τύπου, η έλλειψη ή δυσλειτουργία των δημοκρατικών θεσμών και η στέρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υπήρξαν θέματα της καθημερινότητας στην τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία.

ότι ο Τίτο προσπάθησε, και εν μέρει πέτυχε, να εφαρμόσει ένα καινοτόμο μοντέλο ευρωπαϊκής πολιτικής, που βασιζόταν στην αδέσμευτη και εθνοκεντρική άσκηση της πολιτικής στο πλαίσιο της αμοιβαίας συνεργασίας και προώθησης των ποικίλων πολιτικών συνασπισμών.

Στο εσωτερικό, οι μεθοδεύσεις του κομματικού μηχανισμού δεν άφηναν περιθώρια αντίδρασης σε άλλες πολιτικές δυνάμεις πέραν αυτών που εκπροσωπούσαν το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γιουγκοσλαβίας και τους ομοιόειδες τους στις επιμέρους Δημοκρατίες. Παρόλο που συγκέντρωνε στοιχεία πλουραλισμού στην άσκηση της εξωτερικής του κυρίως πολιτικής, στο εσωτερικό εφαρμόζε μεθόδους σταλινικού τύπου, μία «Δημοκρατία» στα όρια του μονοκομματισμού.

Σταθμό στην τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία αποτελεί η φοιτητική διαμαρτυρία, τον Ιούνιο του 1968, αρχικά στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου και εν συνεχεία στα άλλα Ανώτατα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της χώρας, για περισσότερες πολιτικές ελευθερίες, εκδημοκρατισμό των θεσμών, εξάλειψη των φαινομένων κατάχρησης της εξουσίας από την κομματική ηγεσία, κατάργηση των προνομίων της νομενκλατούρας και των συντεχνιακών συμφερόντων. Ο λαοπλάνος Τίτο για μια ακόμη φορά απέδειξε τις δημαγωγικές του ικανότητες με την περίφημη αγόρευσή του στο Κοινοβούλιο, αλλά και στις δημόσιες εμφανίσεις του, ανατρέποντας, περίτεχνα, τα αιτήματα του φοιτητικού κινήματος. Τα αποτελέσματα της λαϊκής αυτής διαμαρτυρίας, ωστόσο, ποτέ δεν έγιναν ορατά, καθώς με την καταστολή της εξέγερσης οι αστυνομικο-κρατικοί μηχανισμοί φυλάκισαν ή περιθωριοποίησαν

πολιτικά τους πρωτεργάτες του φοιτητικού κινήματος¹⁸.

Το σύνταγμα του 1974 έδωσε νέα ώθηση στις ιδεολογικο-κρατικές αντιλήψεις της Γιουγκοσλαβίας που αφορούσαν στη σχέση έθνους κράτους. Ενίσχυσε συνταγματικά τα δικαιώματα που απέρρεαν από τα ομόσπονδα κράτη έναντι της Συνομοσπονδίας. Έτσι, κάθε Δημοκρατία, ή αυτόνομη περιοχή, θα αποτελούσε όχι μόνο τον λαϊκό εκπρόσωπό της αλλά και συστατικό στοιχείο της Συνομοσπονδίας. Επρόκειτο ουσιαστικά για μία ανύψωση των Δημοκρατιών και ανάληψη εκ μέρους τους περισσότερων δικαιωμάτων, αίτημα που πάντα έθεταν στα συλλογικά όργανα της Ομοσπονδίας. Η διπλή αυτή ιδιότητα των Γιουγκοσλαβικών κρατών εγγυόταν και την κρατική ανεξαρτησία και υπόσταση της *Sosialisticke Federativne Republike Jugoslavije* – Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Συγχρόνως, ωστόσο, σωστά παρατηρεί ο ιστορικός D. Batakovic, οι θεσμικές δικαιοδοσίες που απέρρεαν από τις επιμέρους ομοσπονδίες: πολιτικές, συνταγματικές, οικονομικές, εγκλώβιζαν και παγίδευαν τα κράτη, διευκολύνοντας την μελλοντική τους απόσχιση¹⁹.

Θα λέγαμε συμπερασματικά πως η Δεύτερη Γιουγκοσλαβία, στη διάρκεια μισού αιώνα ζωής της, κινήθηκε σε έναν άξονα που χαρακτηρίζεται από δύο κυρίαρχα στοιχεία : α) από τη διατήρηση της παντοδυναμίας του μονοπωλιακού καθεστώτος της κομματικής ισχύος (Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας), παρόλο που παρουσίαζαν τα συστατικά μέλη του, σε επίπεδο εθνικό «Δημοκρατιών - *Re-republika*», αποσχιστικές τάσεις²⁰, και β) από τη χαρισματική ηγε-

18. D. Batakovic, *Nova Istorija*, ό.π.π., σ. 360.

19. D. Batakovic, *Nova Istorija*, ό.π.π., σσ. 359.

20. Οι ηγεσίες των Κομμουνιστικών Κομμάτων των Δημοκρατιών, έθεταν θέματα αποδυνάμωσης των δεσμών τους από την Κεντρική Επιτροπή της Ομοσπονδιακής κομματικής εξουσίας. Δεν ήταν λίγες οι φορές που ήγειραν θέματα εθνικά, εδαφικά, οικονομικής διαχείρισης και κατα-

τική φυσιογνωμία του ιδίου του Ιωσήφ Μπρόζ Τίτο που δρούσε καταλυτικά ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων ή προσωπικών του αμφισβητήσεων.

Στα μέσα της δεκαετίας του '80 εμφανίστηκε ένας άλλος φιλόδοξος πολιτικός που προκαλούσε ιδιαίτερη αίσθηση με τη παρουσία του στην πολιτική σκηνή της χώρας και αποτέλεσε τον φυσικό αυτουργό της διάλυσης της Δεύτερης Γιουγκοσλαβίας²¹. Ο σερβικής καταγωγής Slobodan Milosevic ο και ιδρυτής της Τρίτης Γιουγκοσλαβίας, της Συνομοσπονδίας Σερβίας και Μαυροβουνίου²². Πρόεδρος του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σερβίας από το Μάιο του 1986 αναρριχήθηκε μεθοδικά στα κρατικά αξιώματα, παραγκωνίζοντας τον μέντορά του και κραταιό πολιτικό Ivan Stabolic. Εκλέχθηκε από την Άνω Βουλή τον Μάιο του 1989, εν μέσω πολιτικών αναταραχών και διενέξεων, Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Σερβίας (C.R. Srbije). Από τη θέση αυτή ο Milosevic κατέστρωσε ένα πολιτικό σχέδιο σερβικού μεγαλοϊδεατισμού, εμφανιζόμενος ως ο προστάτης των απανταχού Σέρβων και λαϊκός καθοδηγητής. Επικοινωνιακός και χαρισματικός ηγέτης συναντήθηκε στο Κόσσοβο (1989) με εκπροσώπους της σερβικής κοινότητας και εγγυήθηκε τη διαφύλαξη των περιουσιών τους και το μέλλον της οικονομικής και εθνικής

τους επιβίωσης από τις αγριότητες των αλβανοφώνων, επιβεβαιώνοντας πως μια καινούρια σελίδα άρχιζε στην νεότερη Γιουγκοσλαβική ιστορία.

Η πολιτική του προέδρου Milosevic χρεώνεται τις διενέξεις και τους ανεπιτυχείς πολέμους της Σερβίας, από το 1991 έως το 1999, στη Σλοβενία, στην Κροατία, στη Βοσνία και στο Κόσσοβο. Πόλεμοι οι οποίοι ουσιαστικά προασπίστηκαν το πολιτικό σύστημα που προώθησε ο Milosevic και οι κομματικοί δορυφόροι του σε Βοσνία και Μαυροβούνιο. Ιδεολογικά προσπάθησε, φαινομενικά, να παρουσιάσει ως δικό του κατόρθωμα τη διάρρηξη των σχέσεων με το τιτοϊκό παρελθόν και την υποτιθέμενη επανίδρυση ενός ακραιφνώς εθνοσερβοκεντρικού κράτους. Κατάφερε πάντως στο εσωτερικό της Σερβίας να παρουσιάσει και να καταξιώσει την πολιτική του ως εθνική πολιτική άλλωστε, τούτο προκύπτει από την καθολική λαϊκή αποδοχή της πολιτικής αυτής ιδιαίτερα στην πρώτη της φάση (1986-1992). Ουσιαστικά νομιμοποίησε με τη στάση του την απόσχιση των Δημοκρατιών από την Γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία, όταν αναγνώρισε τα όρια της τιτοϊκής εδαφικής συγκυριακής οριοθέτησης του 1945. Εισήγαγε ένα νεοκομμουνιστικό τρόπο άσκησης της εξουσίας, που εντούτοις βασιζόταν σε παλαιές γνωστές πολιτικές,

νομής των πόρων, των οποίων η ισχύς χανόταν μπροστά στην αρχή της κομματικής πειθαρχίας και αφοσίωσης. Έτσι, έγιναν φανερά οι διεργασίες που προηγήθηκαν των εθνικών εξεγέρσεων και των αποσχίσεων που ακολούθησαν μετά το 1990. Ο εθνικός παροξυσμός που ακολούθησε έδειξε πόσο ανέτοιμες ήταν οι επιμέρους ηγεσίες για να δεχθούν την αλλαγή των θεσμών και τον εκδημοκρατισμό της χώρας. Βλ. και το άρθρο της Catherine Lutard, *La Yougoslavie: Son fonctionnement, ses ambiguities (1945-1991)*, στο *The Balkans after the second world war*, σσ. 228-243.

21. Βλ. Α. Χατζηπροδρομίδη, *Το τέλος της δεύτερης Γιουγκοσλαβίας*, στο *Η έκρηξη του εθνικισμού. Ο βαλκανικός και ο ευρύτερος περίγυρος*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1991, σσ. 216-219.

22. Ο αδιαφιλονίκητος ηγέτης τη δεκαετία του '90 εισήλθε στην πολιτική το 1983. Κέρδισε δύο πολιτικές αναμετρήσεις σε πολυκομματικές εκλογές (1990, 1992 και το 1996 με τον συνασπισμό κομμάτων στην Ομοσπονδιακή Βουλή), ιδρύοντας την Τρίτη Γιουγκοσλαβία. Εκλέχθηκε πρόεδρος της χώρας το 1997 από τη Βουλή της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας.

άσκησης βίας και φίμωσης της ελεύθερης σκέψης. Χρησιμοποίησε με επιδεξιότητα την πνευματική ιντελεγκέντσια, αλλά και τη Σερβική Εκκλησία, προκειμένου να διατηρηθεί στην εξουσία. Η κατ' επίφαση επιστροφή στην παράδοση και στις «αγιοσαββικές» αξίες δεν ήταν τίποτα άλλο παρά μια αναμόχλευση της μεσούσης πολιτικής αναποτελεσματικότητάς του και της κοινωνικής εθνοεσωστρέφειας: ένα προπέτασμα καπνού για αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης. Θα λέγαμε, καταλήγοντας, πως ένα μέρος της κοινωνικής αποσύνθεσης που συντελέστηκε στα χρόνια της τιτοϊκής διακυβέρνησης ολοκληρώθηκε με την παρουσία του Milošević στην εξουσία.

Η αδιέξοδη και προσωποπαγής πολιτική του τον οδήγησε στο Dejton Ohaiο, SAD τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 1995 όπου υποχρεώθηκε να συνυπογράψει τη συμφωνία των τριών εμπολέμων μερών για κατάπαυση του πυρός²³. Έτσι, αποκαταστάθηκε η επικοινωνία των υπουργών εξωτερικών των χωρών της Γιουγκοσλαβίας Μ. Milutinović και της Κροατίας Μ. Granić, μετά από διακοπή τεσσάρων ετών.

Η κρίση στη Γιουγκοσλαβία του Milošević, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, έλαβε μεγάλες διαστάσεις το Μάρτιο του 1999, μετά την απόφαση των Η.Π.Α., να επαναφέρουν τις κυρώσεις εναντίον του Βελιγραδίου στο αρχικό τους επίπεδο, ανακαλώντας τις παραχωρήσεις που είχαν προσφέρει, εξαιτίας της στάσης της σερβικής κυβέρνησης στο θέμα του Κοσσυφοπεδίου. Παράλληλα, στη σύσκεψη της Ομάδας Επαφής στο Λονδίνο (1999) συμφωνήθηκε η επιβολή διεθνούς εμπάργκο όπλων στη χώρα²⁴. Η α-

ντίδραση του Milošević στις επικείμενες πιέσεις χαρακτηρίστηκε από βιαιότητα και αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης. Οι απειλές της Διεθνούς Κοινότητας, δια των θεσμοθετημένων οργάνων της, δεν έδειχναν να κάμπτουν την αδιαλλαξία του σέρβου ηγέτη. Με το πρόσχημα της προάσπισης των εθνικών και πατριωτικών δικαιών, και την απαγόρευση, δια νόμου, της αναμετάδοσης προγραμμάτων διεθνών ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, και γενικότερα του ελέγχου των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (προβλέποντας μάλιστα βαριά χρηματικά πρόστιμα για τους παραβάτες), κατάφερε να πάρει με το μέρος του τη σερβική, και εν μέρει διεθνή κοινή γνώμη, και να υλοποιεί απρόσκοπτα τους δικούς του σχεδιασμούς στην άσκηση της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Οι βομβαρδισμοί των νατοϊκών αεροπλάνων στην πρωτεύουσα της Τρίτης Γιουγκοσλαβίας (1999)²⁵ όχι μόνο δεν πτόησαν, ιδιαίτερα στην πρώτη τους φάση, το ηθικό του Milošević, αλλά τον ηρωοποίησαν στο εσωτερικό και στη διεθνή κοινή γνώμη, και τον ανέδειξαν ως το σύμβολο του αντιαμερικανισμού. Εκμεταλλευόμενος τη συγκυρία αυτή προσπάθησε να δημιουργήσει ένα νέο γεωπολιτικό σκηνικό και να αναμορφώσει τους συσχετισμούς δυνάμεων στην ευρύτερη βαλκανική αλλά και παγκόσμια. Τα περιθώρια των κινήσεων του ωστόσο αποδείχθηκαν ιδιαίτερα περιορισμένα, παρ' ό,τι οι αξιώσεις του, ιδιαίτερα στις άδικες στρατιωτικές επεμβάσεις, ήταν στο μεγαλύτερο μέρος δίκαιες και ορθές. Θα επισημαίναμε ωστόσο πως, κυρίως, δύο ήταν οι παράγοντες που επηρέασαν στην αρνητική εξέλιξη των γεγονότων και εγκλώβισαν

23. Βλ. αναλυτικά στο Hronologija Jugoslovenske krize 1995, εκδ. Institut Evropske Studije, Beograd 1996, σσ. 273 κε.

24. Αντίστοιχη απόφαση, λίγους μήνες αργότερα, έλαβε και ο Ο.Η.Ε. με παρόμοιο περιεχόμενο.

25. Λεπτομερέστερα σχετικά με τα γεγονότα του έτους 1999 πρβλ. Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, Οδηγός 1999 για τα Βαλκάνια και τις Παρευξείνιες χώρες, εκδ. Ιανός, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 43-69.

τον σερβικό λαό στο αδιέξοδο: α) η έλλειψη δημοκρατικών υποδομών και β) ο επιμελημένα καλλιεργούμενος εθνικισμός που καλλιεργήθηκε από το ευρύτερο πολιτικό φάσμα της χώρας. Και οι δύο αυτοί παράγοντες καθοριστικά επηρέασαν στην κατάρρευση του συστήματος, το οποίο άλωσαν εσωτερικά· αποδυνάμωσαν τους θεσμούς συνοχής του καθιστώντας δύσκολη την κοινωνική και οικονομική του ανάκαμψη.

Σημαντικότατο ωστόσο πρόβλημα στην Τρίτη Γιουγκοσλαβία υπήρξε η βιωσιμότητά της. Η έλλειψη ενότητας και η εκπεφρασμένη με δημοψήφισμα (2002) απόσχιση του Μαυροβουνίου από τα ομοσπονδιακά όργανα της χώρας επίκειται. Ο πρόεδρος του Μαυροβουνίου Milo Dukanovic συνυπολογίζει ασφαλώς και τον κίνδυνο που διατρέχει η χώρα από την παρουσία της αλβανόφωνης μειονότητας (περίπου το 8% επί του συνολικού πληθυσμού της χώρας), δεδομένου ότι ενδέχεται να αποτελέσει στόχο των ανταρτικών ομάδων που караδοκούν για να το πλήξουν κερδίζοντας οφέλη.

Παράλληλα, η ρευστότητα της ανώμαλης πολιτικής κατάστασης στο Κοσσυφοπέδιο, το οποίο έχει εξελιχθεί σε προτεκτοράτο της Διεθνούς Κοινότητας μετά την ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων της KFOR στο έδαφός του, προδιαγράφει δυσοίωνα το μέλλον της περιοχής. Οι ένοπλες αντιπαραθέσεις μεταξύ Σέρβων και αλβανοφώνων, στο φυσικό πα σύνορο του ποταμού της Mitrovica, στους ελάχιστους σερβικούς πληθυσμιακούς

θύλακες που έχουν απομείνει – κυρίως σερβικά μοναστήρια – δυσχεραίνουν τις διπλωματικές προσπάθειες επίλυσης του προβλήματος.

Εκείνο που μπορούμε να πούμε, τελικά, βασισμένοι στα ίδια τα γεγονότα, είναι πως το πολιτικό-ιδεολογικό σύστημα που κληροδότησε ο Τίτο στους πολιτικούς του επιγόνους ήταν ώριμο για διάσπαση. Η λειτουργία του ομοσπονδιακού συστήματος της χώρας, μέσω του συντάγματος του 1946 που ήταν εν ισχύει έως το 1974, αποδείχθηκε εφήμερη και αναποτελεσματική στο να δώσει στη χώρα συνοχή και να τη διατηρήσει οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά, εθνικά και στρατιωτικά ενωμένη. Ο αποκλεισμός ζωντανών πολιτικών δυνάμεων, όπως και των διανοουμένων και των πνευματικών ανθρώπων, η καλλιέργεια του εθνικισμού, η διαφορετικότητα των πολιτικών οραμάτων σε συνδυασμό με την έλλειψη ικανών πολιτικών αλλά και η περιθωριοποίηση όλων των θρησκειών της γιουγκοσλαβικής επικράτειας²⁶, ως φορέων πολιτισμού και ενότητας, δυσχέραιναν τη διαδικασία στον εκδημοκρατισμό των θεσμών, στην ομαλή κοινή εθνοπολιτική πορεία της χώρας και την οδήγησαν, μεταξύ των άλλων, στην κρίση της δεκαετίας του 1990²⁷.

** Ο Αθανάσιος Αθανασιάδης είναι Διδάκτορας Σλαβικής Ιστορίας του ΑΠΘ. Διδάσκει στο Ελληνικό Κολέγιο στη Θεσ/νίκη.*

26. Σχετικά με το ρόλο των θρησκειών της πρώην Γιουγκοσλαβίας στους πολέμους που διεξήχθησαν στο έδαφός της στη δεκαετία του '90 βλ. Αθαν. Αθανασιάδη, Η θρησκευτική διάσταση των εθνικών αντιπαραθέσεων, όπ.π. γενικά.

27. Βέβαια οι ευρωπαϊκές δυνάμεις με πρωτεργάτη την Γερμανία είχαν λάβει ήδη την απόφαση της δημιουργίας των νέων κρατών. Βλ. Τ. Τέλλογλου, Η Γερμανική πολιτική, Αθήνα (1996), όπου και οι εκτιμήσεις για το πολιτικό σκηνικό της περιόδου εκείνης και το ρόλο που διαδραμάτισαν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στην κρίση με ιδιαίτερη βαρύτητα στη Γερμανική πολιτική. Επίσης, η κατάθεση των απομνημονευμάτων του ειδικού απεσταλμένου της Αμερικανικής Κυβέρνησης για τα Βαλκάνια, Richard Holbrooke, έχει ξεχωριστό ενδιαφέρον, βλ. Richard Holbrooke, Σταματήστε τον πόλεμο, Αθήνα (1998).

